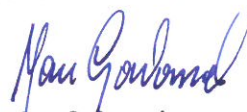

**SPRAWOZDANIE Z BADAŃ STRATYGRAFII TYNKÓW
ELEWACJI PAŁACU ZBOROWSKICH I OFICYNY
PAŁACOWEJ W RUDOŁTOWICACH**

Autor badań i dokumentacji

JAN GAŁASZEK

konserwator dzieł sztuki

Jan Gałaszek
KONSERWATOR DZIEŁ SZTUKI
43-200 Pszczyna, ul. G. Morcinka 40

Pszczyna, czerwiec 2018 r.

Pałac Zborowskich w Rudołtowicach k. Pszczyny.

Wieś Rudołtowice wzmiankowana już w latach 30. XIV wieku, była początkowo wsią komorną posiadającą własnego sołtysa.¹ Kolejna wzmianka pochodzi z 1517 r. i umieszczona jest w dokumencie sprzedaży przez księcia cieszyńskiego Kazimierza II ziemi pszczyńskiej baronowi Aleksemu Turzo. Od 1536 r. właścicielem Rudołtowic jest Stanisław Pawłowski Starszy, natomiast w 1593 r. wraz z dobrami rycerskimi Ćwiklice weszły w posiadanie Wacława Brodeckiego herbu *Jastrzębiec*, a od 1620 r. Krzysztofa Steinschna, cesarskiego poborcy cła. Kolejnym właścicielem Rudołtowic oraz dóbr w Ćwiklicach i Bojszowach zostaje Wacław Zborowski ze Zborowa herbu *Ostoja*. Był on, według cesarskiego re-skryptu z 1713 roku oraz spisu ziemiaństwa pszczyńskiego z 1715 roku, przedstawicielem stanu rycerskiego III klasy. Od 1728 roku właścicielem majątku rudołtowskiego zostaje Krzysztof Zborowski, a po nim, od 1750 roku Rudolf Zborowski. On to, w 1752 roku wybudował w Rudołtowicach okazały pałac, zapewne na miejscu poprzedniego zameczku.

Kolejna informacja o istnieniu dworu w Rudołtowicach pochodzi z roku 1783, kiedy to właścicielem majątku został Joseph von Zborowsky. Od 1845 r. majątek przechodzi w posiadanie rodziny Schimonsky, właściciel majątku w ziemi raciborskiej, pałacu w Raciborzu i zamku w Głubczycach. Wtedy też pałac został po raz pierwszy przebudowany. W 1856 r. dobra rudołtowskie nabywa baron Ernst Erdmann von Fickstedt, właściciel dóbr i pałacu w Sławikowie, pow. raciborski. Po jego śmierci w 1865 r. majątkiem zawiaduje jego wdowa Julie Charlotte Mathilde von Fickstedt. W latach 80. XIX wieku dobra nabywa i włącza go do Fürstenthum Pless książę pszczyński Hans Heinrich XI Hochberg. Pałac staje się centrum administracyjnym powstałego „*Dominium Rudołtowice*”. W 1922 roku ziemia pszczyńska została włączona do Państwa Polskiego a dobra rudołtowskie ulegają parcelacji, natomiast pałac przeznaczono m.in. na dom noclegowy dla drużyn „*Junaków*” (Harcerska Ochotnicza Drużyna Robotnicza) pracujących przy regulacji koryta Wisły. W latach okupacji hitlerowskiej w pałacu umieszczono ośrodek pracy dla Związku Niemieckich Dziewcząt, po 1945 roku działa tu m.in. placówka Uniwersytetu Ludowego, dom wypoczynkowy oraz prewentorium.

¹ W spisie studentów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie odnotowany jest student Jerzy, syn Jana sołtysa wsi Rudołtowice.

Pałac wzniesiony jest na rzucie prostokąta, piętrowy, dach mansardowy z lukarnami. Elewacja frontowa siedmioosiowa z wysuniętym ryzalitem środkowym, w którym umieszczone jest główne wejście. Ryzalit zwieńczony trójkątnym przyczółkiem obramionym profilowanym gzymsem. Wewnątrz umieszczony jest płaskorzeźbiony kartusz z herbami *Jastrzębiec* i *Ostoja* oraz koroną typu szlacheckiego. Okna dekorowane profilowanymi opaskami, w części centralnej fasady zwieńczone łukowato (środkowe okno pierwszego piętra oraz dwa na parterze) lub zamknięte wolutami. Pozostałe okna z poziomym profilowanym zwieńczeniem w formie daszków. Krawędzie ryzalitu zamknięte pilastrami z korynckimi kapitelami. Portal bramy wejściowej zamknięty łukowym zwieńczeniem.

Elewacja ogrodowa o podobnym układzie, z tym, że w tympanonie zamiast kartusza herbowego umieszczone je półokrągłe okno.²

Elewacje boczne trójosiowe, w elewacji od strony południowo-wschodniej brak otworu drzwiowego.

Budynek pałacu był kilkakrotnie przebudowywany (nie wpłynęło to jednak na zmiany w bryle budynku z XVIII wieku) oraz rozbudowywany a także remontowany.³

W pobliżu pałacu znajdowały się zabudowania gospodarcze, m.in. murowana kuźnia z początku XIX w., nakryta dachem naczółkowym oraz okazały spichlerz.⁴ Poza terenem parku usytuowane były pozostałe zabudowania folwarczne.

Pałac usytuowany jest w rozległym parku typu angielskiego założonym w połowie XVIII wieku. Na zachód od pałacu znajduje się dworska oficyna zbudowana na rzucie prostokąta, murowana, tynkowana.

² Zob. Ignacy Płazak, *Pszczyna. Zabytki miasta i regionu. Przewodnik po muzeum*, Pszczyna 1974 r. na stronie 34 znajduje się fotografia pałacu wykonana na początku 70. lat XX wieku.

³ Pod koniec XIX wieku, w 1883 roku, prowadzono m.in. prace przy oknach, remontowano dach i podłogi oraz piece i kominy.

⁴ Oba te budynki zostały w ostatnich latach rozebrane.

OPIS PRZEPROWADZONYCH BADAŃ STRATYGRAFICZNYCH.⁵

Badania wykonano na wszystkich elewacjach pałacu⁶ w partiach tzw. gładkich ścian, na trzech portalach drzwiowych⁷, opaskach okiennych, boniach i pilastrach, gzymsach i na cokole obiegającym cały budynek. We wszystkich wykonanych odkrywках układ warstw chronologicznych i technologicznych jest podobny.

- Mury pałacu zbudowane z wątku ceglanego wzniesione w połowie XVIII w. (1752 r.) jako jednolita bryła na rzucie prostokąta. Jedynie na elewacji północno-zachodniej, w części cokołowej, po lewej stronie portalu, odnaleziono fragmenty muru ceglano-kamienno-żelaznego. Jest to zapewne część górna fundamentów (odkrywkę nr 1, fot. 42 i 43). Śladów po dobudowanych po połowie XIX wieku, schodach, balkonie i dwóch pomieszczeniach na parterze od strony fasady pałacu, usuniętych zresztą już pod koniec wieku, nie odnaleziono. Przybudówka ta znajdowała się na przedłużeniu głównej sieni a schody prowadziły do najbardziej reprezentacyjnych pomieszczeń pierwszego piętra pałacu.

- Na ceglanym murze położone są dwie warstwy gruboziarnistej zaprawy wapienno-piaskowej; jest to tzw. obrzutka nakładana w celu wyrównania powierzchni muru.

- Cienka warstwa gładzi wapiennej; bardzo drobny jasny piasek jako wypełniacz. Jest to gładź wapienne stanowiącą warstwę licową elementów dekoracyjnych elewacji (portale, bonie, opaski okienne, pilastry, gzymsy, itp.). Natomiast gładź z piaskiem bardziej ziarnistym nałożona jest na tzw. gładkie płaszczyzny ścian elewacji. Taki układ tynków o różnej ziarnistości wypełniacza miał na celu pogłębienie różnic załamania światła na elewacji. W związku z tym, że na wybranych do badań fragmentach nie odnaleziono pozostałości lub śladów po pobiałach wapiennych lub farbach, można przypuszczać, że tynki te, z tak dużą ilością spoiwa wapiennego, stanowiły już zewnętrzną warstwę licową, i po karbonizacji wapna

⁵ Badania na obecność historycznych polichromii i innych dekoracji we wnętrzach pałacu przeprowadzone zostały w latach 1986-1987. Zob. Jan Gałaszek, *Sprawozdanie z prac odkrywkowych przy polichromii pałacu Zborowskich w Rudoltowicach koło Pszczyny*, Pszczyna, listopad 1987 r.

⁶ Ze względu na bardzo utrudniony dostęp nie wykonano badań stratygraficznych na kapitelach pilastrów oraz na kartuszu herbowym w tympanonie. Jednakże na podstawie fotografii pałacu wykonanych w latach 70. i 80. oraz 90. XX wieku, można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że elementy te, wykonane są, jak i pozostały dekoracyjny detal architektoniczny, z zaprawy wapienno-piaskowej. Natomiast obecna kolorystyka kartusza i tarcz herbowych zaprojektowana była w latach 90. XX wieku przez art. plastyka prof. Stanisława Rabaszowskiego z Pszczyny

⁷ Elewacja od strony południowo-wschodniej, czyli od strony, gdzie nie było ogrodu parkowego gdyż znajdowały się tam gospodarcze i folwarczne.

mogły stanowić mocną, odporną na wpływy atmosferyczne powłokę. Jednocześnie przy różnej intensywności wapiennej bieli, spowodowanej zastosowaniem różnych wypełniaczy, stanowiła wzbogacenie efektu plastyczności elewacji.

Dekoracyjny detal architektoniczny.

Elementy wykonane przeważnie w narzucie wapienno-piaskowym, wielowarstwowym o zróżnicowanej ziarnistości wypełniacza. Zamknięcia obramowań okiennych wykonane zostały metodą odlewów lub odciskania wykonane poza pałacem, mocowane na ścianach za pomocą klejenia zaprawą i metalowych kołków lub metoda „ciągnięcia” na obiekcie (fot. 29, 31). Warstwy zaprawy nałożone zostały na lekko wysunięte poza lico ścian czoła cegieł, ale i tak zaprawa profilująca detal jest w bardzo grubej warstwie. W elementach odlewanych wyraźnie widoczne są krawędzie poszczególnych fragmentach, (fot. 29).

Stolarka drzwiowa.

- Skrzydła drewnianych drzwi zachowane są stosunkowo dobrze; drewno zdrowe, pokryta kilkoma warstwami lakieru i bejc ochronnych. Obecnie warstwy te są jednak bardzo pociemniałe i skruszałe, zwłaszcza w dolnych partiach, czyli miejscach szczególnie narażonych na działanie wody opadowej i wilgoci.

Dobrze zachowane są metalowe okucia drzwiowe: zawiasy, klamki i trzpienie wzmacniające jodełkowy układ klepek drewnianych.

Stolarka okienna –w całości nowa nawiązująca kształtem do wyglądu okien pierwotnych.

Naprawy i uzupełnienia.

Bardzo liczne –o ile przebudowy i remonty nie wpłynęły zasadniczo na zmiany w wyglądzie osiemnastowiecznych elewacji, to wpłynęły jednak w istotny sposób na ich stan zachowania. I tak:

1. Wszystkie naprawy i uzupełnienia, dokładki i wzmocnienia na elewacji wykonane zostały z zaprawy cementowej, mocnej i nakładanej w bardzo grubej warstwie; fot. 6,8,14,15,20,21,22,29,33,34,37.
2. Zabudowanie przyziemia elewacji biegnącym wokół budynku betonowym cokołem o wysokości ok. 0,5 m, pokrytym dodatkowo brązową farbą elewacyjną, a od strony południowo-zachodniej lepikiem. Dodatkowo wokół budynku położone są płyty lub bruk betonowy uniemożliwiające odpływ wody opadowej na zewnątrz budynku a powodujące jedynie rozbrysk wody na mury. Miejscami

plyty ułożone są tak, że powodują spływ wody w kierunku murów, zawilgocenia ścian widoczne są na elewacjach.

3. Zabudowanie wejść do budynku betonowymi schodami i podjazdami i pokrycie ich, łącznie z częścią sąsiedniego muru, ceramicznymi płytkami z nieprzepuszczalnymi spoinami; fot. 5,9,11,14,18.⁸
4. Na całości budynku, na wszystkich elewacjach, na osłabionym tynku wapiennym, a w wielu miejscach bezpośrednio na osłabionym murze ceglanym, położone są łaty i plomby z silnej zaprawy cementowej. A na to nałożona jest jeszcze warstwa tynku cementowego nakrapianego /baranek/ barwionego w masie na kolor żółtego ugru. Pozostałe później uszkodzenia i ubytki tynku zamalowane są żółtą farbą tzw. emulsyjną; fot. 8,24.
5. Detal architektoniczny pokryty, i na tynkach historycznych i współczesnych cementowych, białą farbą tzw. emulsyjną /fot. 19,25/, która obecnie na większości elementów jest skruszała, złuszczona i osypuje się.

OFICyna PAŁACOWA.

Położona na zachód od pałacu. Stan zachowania elewacji oraz układ stratygraficzny warstw podobny jak elewacji pałacu. Posiada jednak rozbudowane w latach 90. XX wieku zaplecze gospodarcze (fot. 46,53,54) oraz niezbędne zmiany adaptacyjne na potrzeby Ośrodka, m.in. zmiana układu i ilości otworów drzwiowych i okiennych. Wzmocniona również została konstrukcja budynku poprzez założenie metalowych ściągaczy (tzw. ankry)- fot.47. Elewacje były wielokrotnie naprawiane i umacniane – w większości jednak prace te polegały na położeniu kolejnych warstw lub plomb cementowych. Natomiast odprowadzenie wody opadowej oraz stan rynien i rur spustowych są wadliwe, nie tylko nieskuteczne ale wręcz szkodliwe, powodujące stałe zawilgocenie murów, fot. 53.

Zachowana jest dawna stolarka okienna, chociaż nowe parapety okienne wykonane są już z betonu. Skrzydła drzwiowe współczesne.

Podsumowanie i wnioski.

- Ze względu na to, że oryginalne tynki wapienno-piaskowe są zachowane w małych jedynie ilościach a ich stan fizyczny jest bardzo zły, także na skutek pokrycia lica szczelną i silną zaprawą cementową, wydaje się niemożliwe ich

⁸ Wszystkie te dołączone do budynku elementy, mimo że niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania Ośrodka, i muszą być, to jednak, zastosowanie nieodpowiednich materiałów i metody przy obiekcie zabytkowym są przyczyną pogłębiania się destrukcji obiektu.

odsłonięcie i ekspozowanie. Także długotrwałe destrukcyjne działanie wody opadowej i wilgoci spowodowało rozkładanie i zmurszanie zapraw wapiennych; i powstała sytuacja odwrotna od prawidłowych zasad budowlanych; mocniejsza warstwa znajduje się na warstwach słabych i uszkodzonych.

Wszystko to spowodowało, że wszystkie tynki, nowe bezwzględnie, starsze po utwardzeniu może w znacznej części, muszą być usunięte, i, po osuszeniu murów i konserwacji, położone nowe tynki, w dolnych partiach renowacyjne, w wyższych, tynki przepuszczalne odpowiednie do zastosowania w obiektach zabytkowych. Należy usunąć wszystkie plomby, łaty i wstawki cementowe a betonowe parapety w pałacu i oficynie zastąpić płytami z piaskowca, także schody i podjazdy oraz okładzina cokołu powinny być wykonane z kamienia, piaskowca lub granitu. Wydaje się, że jedynie w części elementów dekoracyjnego detalu jest możliwe zachowanie tynków oryginalnych. W przypadku konieczności malowania elewacji należy zastosować farby konserwatorskie wapienne modyfikowane o zróżnicowanej sile tzw. starej bieli.

Kwestią do rozstrzygnięcia jest ewentualność wykonania barwnej polichromii na kartuszu herbowym i złoceń na koronie w przyczółku tympanonu.